

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra společenských věd

JOSEF BEDNÁŘ

III. ročník – prezenční studium

Obor: Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání –

Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání

POJETÍ "DUŠE" V RŮZNÝCH FILOSOFIÍCH

Bakalářská práce

Vedoucí práce: ThMgr. Dušan Špiner, Ph.D.

Olomouc 2014

Jméno a příjmení:	Josef Bednář
Katedra:	Katedra společenských věd
Vedoucí práce:	ThMgr. Dušan Špiner, Ph.D.
Rok obhajoby:	2014

Název práce:	Pojetí "Duše" v různých filozofiích
Název v angličtině:	Different philosophical views on "Soul"
Anotace práce:	Tématem této bakalářské práce je výskyt duše v evropských filozofiích. Práce je soustředěna především na antické Řecko, ale zahrnuje i moderní filosofie. Cílem této práce je zpřehlednit filosofické názory a přiblížit jak byla duše vnímána různými filosofy.
Klíčová slova:	Duše, filosofie, antika, tělo a duše, reinkarnace, renesance, racionalismus, animismus
Anotace v angličtině:	The topic of this bachelor thesis is appearance of soul in European philosophies. The thesis is mainly focus on Ancient Greek, but it also covers modern philosophies. The main goal of this thesis is to organize believes and give us the idea of how soul was perceived by various philosophers.
Klíčová slova v angličtině:	Soul, philosophy, antics, body and soul, rebirth, renascence, rationalism, animism

Přílohy vázané v práci:	-
Rozsah práce:	35 stran
Jazyk práce:	Český jazyk

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil.

V Olomouci dne 24. dubna 2014

.....

podpis

Děkuji ThMgr. Dušanovi Špinerovi, Ph.D. za odborné vedení a poskytnuté rady při zpracování bakalářské práce.

Obsah

ÚVOD	9
1.1 Duše a tělo	11
1.2 Duše a duch	12
1.3 Zrod člověka	13
2. ANIMISMUS	14
2.1 Sir Edward Burnett Tylor	14
2.2 Ernst Arbman	15
2.2.1 Volná duše	15
2.2.2 Tělesná duše	16
3. DUŠE V ANTICKÉM ŘECKU	17
3.1 Pythagoras	18
3.2 Hérakleitos	18
3.3 Empedoklés	19
3.4 Sokrates	21
3.5 Platón	21
3.6 Aristoteles	23

3.7 Plotínos	23
3.8 Atomismus	24
3.8.1 Epikuros	25
3.9 Stoicismus	26
3.10 Skepticismus.....	27
4. STŘEDOVĚKÁ KŘESŤANSKÁ FILOSOFIE	29
4.1 Patristika	29
4.1.1 Órigenés	30
4.1.2 Aurelius Augustinus.....	30
4.2 Scholastika	31
4.2.1 Tomáš Akvinský	32
5. RENESANČNÍ FILOSOFIE	33
5.1 Marsilio Ficino	34
5.2 Pico della Mirandola	34
5.3 Pietro Pomponazzi.....	35
6. NOVOVĚKÁ FILOSOFIE DO 19. STOLETÍ.....	36
6.1 Racionalismus	36
6.1.1 René Descartes.....	36
6.1.2 Baruch Spinoza	37

6.1.3 Gottfried Wilhelm Leibnitz.....	38
6.2 Anglický empirismus.....	38
7. IMMANUEL KANT	39
8. FILOSOFIE MYSLI.....	40
8.1 Teorie psychofyzické identity.....	40
8.2 Eliminativismus	41
8.3 Psychofyzický funkcionalismus	41
9. REINKARNACE.....	42
10. ZÁVĚR.....	43
11. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	44

Úvod

Cílem mé bakalářské práce je pokus o utřídění mnoha evropských filosofických pohledů na duši a následné přiblížení těchto názorů tak, aby tato bakalářská práce mohla sloužit jako materiál pro výuku filosofie. Důležité je především zdůraznit, zdali myslitelovy teorie praví, zda je duše nehmotná či hmotná, smrtelná či nesmrtelná. A jestli když je nesmrtelná, jestli dále navrací do jiného těla nebo existuje až do konce světa.

Tím jak plynul čas, byly některé myšlenky dále podporovány, jiné odmítány. Ohledně některých teorií se vedly dlouhé filosofické, mnohdy i teologické, diskuze. A bohužel, některé plody filosofických myslitelů se nám nepochodovaly.

První část této bakalářské práce je zaměřená na duši, ducha a tělo.

Stěžejní část pojednává o Antickém Řecku, kolébce filosofie a působiště mnoho velkých myslitelů. V ní se bude podrobněji probírat nauky Pythagora a Hérakleita, které ovlivnily velkou spoustu filosofů. Dále se zaměříme na tři největší filosofické pilíře Antiky, kterými jsou Sokrates, Platon a Aristoteles. V neposlední řadě budou zmíněny helénistické školy Stoicismus a Skepticismus.

Další část je věnována středověké křesťanské filosofii, rozdělené na Patristiku a Scholastiku. Její obsah se týká především mylného nařčení Órigena z šíření nauky o reinkarnaci a také jeho myšlení, které ne úplně korespondovalo s křesťanskou doktrínou; a učení Tomáše Akvinského.

Následuje kapitola věnující se renesanční filosofii v čele s Humanismem. Zde se dozvíme více o učení třech, nepříliš známých, italských filosofů, a těmi jsou Marsilio Ficino, Pico della Mirandola a Pietro Pomponazzi.

Šestá kapitola s názvem „Novověká filosofie do 19. století“ pojednává především o Racionalismu, jehož představitelé byli například René Descartes, Baruch Spinoza a Gottfried Wilhelm Leibnitz. V rozporu s Racionalismem je Anglický Empirismus.

Mezi posledními oddíly bakalářské práce můžeme naléznout pojednání o filosofii Immanuela Kanta, dále filosofickou větev jménem „Filosofie mysli“ a s ní i její podkategorie. Poslední část, tedy vyjma závěru, tvoří pojednání o reinkarnaci a její rozdílnosti mezi východním a západním světem.

1. DUŠE

Termín *duše* se nachází snad v každé známé kultuře. S trochou nadsázky bychom mohli říct, že se její otázkou zabýval každý člověk. Dá se tedy říct, že otázka *duše* se dotýká myšlení téměř všech lidí. Popis tohoto termínu, *duše*, je vlastně velice složitý, neboť se různí z toho důvodu, že každý člověk, ať už filosof nebo „obyčejný“ člověk, ji vnímá jinak. Když už ne obecným chápáním, tak je jeho vnímání *duše* odlišné alespoň v téměř „nepodstatných“ detailech. Toto rozdílné vnímání bylo a je dáno a ovlivněno vývojem lidstva. Neustálé zrody nových filosofických proudů a názorů šly taktéž ruku v ruce se vznikem a diferenciací náboženství.

Osobně si myslím, že ten nejrozšířenější názor je ten, že *duše* je nehmotná a věčná substance neboli jinými slovy *esence*.

Co je vlastně *duše*? Na tuto otázku neexistuje jednoduchá odpověď. Mnozí by snad mohli říct, že tato otázka zůstane nezodpovězena, neboť na ni nelze najít, byť „jen“, uspokojivou odpověď.

1.1 *Duše a tělo*

Mohli bychom začít tím, že *duše* a *tělo* jsou vlastně *duše* a *hmota*. To tedy zahrnuje vše, co v našem světě existuje. Nebo snad neexistuje? Pan *Henri Bergson* ve své knize „*Duše a Tělo*“ psal o něčem, co by se dalo nazvat *funkcí* či *působením duše*. Toto působení *duše* na tělo by se dalo pochopit tak, že *duše* je jistým hnacím *motorem* pro *tělo*. Motorem, který dodává tělu potřebnou energii, neboť *duše* může tělu poskytnout více, než sama přijala a než sama obsahuje. Autor zde dále popisuje další, tentokrát velmi diskutabilní myšlenku, jejímž obsahem je to, že *duše* není vůči tělu *transcendentní*. Tedy že tělo není duší přesahováno, a to jak ani v prostoru tak ani v čase, neboť *duše* je uložena právě a jen v těle. *Henri Bergson*

se zabýval také metafyzikou 18. Století, o které zmínil, že nám poskytla pochopení spojení *duše* a *těla*, respektive vztah mezi *duší* a *tělem*, které je tak těsné, že tělo nám ukazuje, co dělá *duše* a naopak, *duše* poukazuje na to, co činí tělo.

1.2 *Duše a duch*

Jaký je vlastně rozdíl mezi *duší* a *duchem*? Je *duše* a *duch* totéž? Na tuto zdánlivě jednoduchou otázku není vůbec snadné najít uspokojivou otázku.

Duše i *duch* pocházejí ze zcela odlišných dimenzí a náleží naprosto rozdílným oblastem, ovšem z pohledu z vnějšku se od sebe vůbec neliší.

Duše spojuje materiální a nemateriální složku člověka. Člověk má *ducha*, ovšem *duši* zároveň vlastní a je *duší*. Důvodem této skutečnosti je ten, že význam slova *duše*, je ve svém nejzákladnějším principu vlastně slovo *život*.

Duch a *duše* jsou vzájemně propojeny, ale mohou být od sebe odděleny. Oba, jak *duch*, tak *duše*, poukazují na nehmotnou část člověka. Jak jsem již dříve zmínil, *duše* znamená *život* a je tedy základem lidské existence. Díky *duši* je člověk tím, čím je. Podle Bible, *duch* spojuje člověka s Bohem a je tou částí, která obsahuje naše lidství.

Zatímco *duch* je mnohdy chápán jako cosi obecného a zákonitého, *duše* znamená cosi intimního a především individuálního, protože obsahuje „náš život“. *Duch* je to, co je všem lidem společné, to, co může být vyjádřeno a o čem lze argumentovat a diskutovat.

1.3 Zrod člověka

Pokud se na původ člověka podíváme ze spíše teologického hlediska, většinou je člověk dílem boha či skupiny božstev. Člověk, v různých kulturách, které popisují jeho vznik, byl přiveden k životu díky přetvoření nějakého materiálu.

V křesťanství byl Adam, muž, stvořen z *hlíny* a Eva, žena, z Adamova žebra.

V řecké mytologii se můžeme setkat s tím, že lidi stvořil titán Prométheus, také z hrudek *hlíny*. Řecký filozof Platón uvádí další mýtus o stvoření člověka. Ten nám vypráví o tom, že člověk měl na počátku jak mužské, tak i ženské rysy. Takovou bytost Platon nazýval *Androgyn*. V řečtině *andros* znamená *muž* a *gyné* zase *žena*. Tato čtyřruká a čtyřnohá bytost s oběma pohlavími byla tak silná, že se bohové rozhodli je zničit. Zeus tedy rozetnul každého Androgyna na poloviny. Z nich se stal muž a žena. Obě půlky se navzájem hledají. Díky tomuto mýtu vznikl nejen člověk, ale také *láska*, protože nikdo nechce být sám a hledá k sobě vhodnou polovinu.

V babylonském mýtu o stvoření člověka, potažmo i světa, stvoří Marduk člověka ze své krve a kosti. Z *kosti* Marduk vytvoří *tělo* a z *krve* *duši*. Díky tomuto je často předpokládáno, že krev je sídlem duše. Tento předpoklad se vyskytuje i u Germánů. Ve Skandinávii panoval mýtus, že první lidé byly původně vyplavené stromy, kterým vdechla život, rozum a pohyb a podobu a smysly trojice bohů, a to Odin, Vili a Vé.

Ve slovanské mytologii je více příběhů o tom, jak vznikl člověk, ovšem jeden z nich naznačuje záměr této bakalářské práce. Podle mýtu, který nyní popíšu, byl spor mezi Satanem a Bohem, nebo také Černobohem a Bělbohem, kdo z nich vytvoří člověka. Dohoda zněla, že Satan, Černoboh, který sídlil v Pekle či jednoduše pod zemí, stvoří *tělo*, které po smrti

bude pohřbeno do díry v *zemi*, a Bůh, či Bělboh, do člověka vložil *duši*, která po smrti opustí tělo a vydá se do *Nebe*, zpátky k Bohu.

2. ANIMISMUS

První vírou či snad určitou filosofií, která se zabývala „duší“ byl *Animismus*. Ten termín byl poprvé použit anglický antropolog *Sir Edward Burnett Tylor* ve své knize „*Primitivní kultura*“. Tylor tuto víru chápal jako určitou víru či smýšlení, kdy primitivní lidé věřili v existenci duchovních bytostí s tím, že tyto bytosti do určité míry smýšlejí a činí jako lidé. Nejjednodušší a nejzákladnější bytostí či entitou, která byla základem pro vývoj dalších duchovních bytostí, byla právě „duše“.

2.1 *Sir Edward Burnett Tylor*

Sir Edward Tylor rozvinul teorii, že dávní myslitelé zřejmě dospěli k názoru, že lidské tělo obývají dvě další duchovní bytosti. Byli to duchovní bytosti, které pojmenoval příhodně „*Život*“ a „*Přízrak*“. Obě tyto entity byly těsně spjaty s lidským tělem. Život člověku umožňoval možnost pocítově cítit a myšlení. Přízrak tvořil dokonalou kopii daného člověka. Byl tedy jakýmsi odrazem jeho těla.

Ani jedna z těchto bytostí, jak Život, tak Přízrak, nejsou s tělem člověka neoddělitelně spjata. Život může být z lidského těla odebrán a tím pádem lidské tělo zemře či upadne do bezvědomí nebo komatu. Přízrak může z těla odejít a pak se zjevit druhým lidem. Otázka, a vzápětí teorie, která následovala je pouze logická – když mohou být obě duchovní bytosti náležet lidskému tělu, proč by tedy Přízrak a Život nemohli náležet jeden druhému a vytvářet tak manifestaci téže duše? Tímto spojením Přízraku a Života nám vznikne něco, co můžeme nazvat „osobní duší“ – tedy již konkrétní duši náležící konkrétnímu člověku.

Nicméně, tato *Tylorova* teorie byla ve 20. Století silně konfrontována a kritizována.

2.2 Ernst Arbman

Jeden z největších úspěchů v oblasti duše zaznamenal Švéd *Ernst Arbman*, který se zabýval studiem *Sanskrtu* – jednoho z nejstarších jazyků, který byl velice důležitý ve starověku, především díky šíření *Buddhismu*. V této řeči byly sepsány védské spisy a další hinduistická literatura nejen náboženského charakteru – můžeme sem zařadit i filosofii, astrologii a „*Ajurvédu*“ – systém tradičního indického léčitelství. Během svého studia staroindických védských textů si *Arbman* povšiml, že v *Sanskrtu* neexistuje žádný ekvivalentní pojem, který by korespondoval s „naší“ duší. Dal tedy dohromady veškeré dílčí koncepty, které po sloučení alespoň částečně souhlasí s tím, jak naše evropská kultura chápe termín „duše“. Z tohoto snažení vznikla jakási obecná klasifikace pojmů, která byla porovnávána a konfrontována s dalšími koncepcemi jiných kultur. Díky této práci *Arbman* vytvořil pojmy jako „volná duše“ a „tělesná duše“, neboli „duše vázaná na tělo“.

Toto schéma je považováno za jednoduché avšak zároveň všestranné a efektivní, protože umožňuje začlenit jednotlivé poznatky jakékoliv kultury. Přesto však kolektiv autorů knihy „*Duše v náboženských tradicích světa*“ naráží na otázku, zda toto schéma až příliš nezastírá rozdílnosti mezi kulturami. Proto je někdy možné setkat se s tím, že tento *Arbmanův* model není využit. To platí především pro kultury, jež nemají „duši“ zcela jasně vymezenou a má příliš mnoho dílčích aspektů. To ovšem nemusí být nutně na škodu, neboť nám tato diversita může pomoci lépe pochopit náš obecný popis duše a její specifické vlastnosti.

2.2.1 Volná duše

Volná duše je nečinná. To se však mění ve snech, po smrti a v dalších situacích, ve kterých figuruje ztráta vědomí. V takovýchto situacích funguje jako takzvaný „*mimotělní obraz*“, který se může pohybovat nezávisle na těle.

2.2.2 Tělesná duše

Tělesná duše tělu dává život, vědomí a cit. Tělesná duše se dle *Arbmana* dále dělí na duši:

- životní – poskytuje tělu život a je spjatá s dýcháním. Zde je patrná podobnost českého „duch“, „duše“ a „dýchat“
- osobní – odpovídá vědomí individuálního člověka

3. DUŠE V ANTICKÉM ŘECKU

Často může narazit na tvrzení, že Řecko je kolébkou filosofie a racionálního pohledu na Svět. Díky tomu bychom mohli usuzovat, že zde budou představy o duši rozdílné než v náboženském kontextu. Dalo by se říci, že podobné úsudky jsou alespoň z části správné.

Z dochovaných spisů víme, že nejstarší úvahy a zájem o duši a její poznání projevíli *pythagorejci*. Ti podstatu duše viděli v číslech a taktéž věřili, že duše přechází z jednoho člověka do druhého. *Parmenidés* a *Hérakleitos* hloubali nad dvojí podstatu všeho, a tuto dualitu, či dvojakost přenesli i na člověka. *Empedoklés* spojil ve svých úvahách prvky eleatského a pythagorejského učení. Z *Eleatského* učení převzal pojem „*Podstata*“, ale jejich monismus nahradil pythagorejským pluralismem s drobnou změnou, neboť čísla nahradil živly. Díky *pluralismu* tedy *Empedoklés* nerozlišuje tělo a duši a všechny pochody duše a těla vysvětluje materialisticky pomocí živlů. K *Empedoklově* teorii o živlech se navrátili *Atomisté*, kteří duši viděli jako spojení atomů. *Atomy* si představovali jako drobné kuličky, a viděl v ohni určitou podobu. *Anaxagorás* svou teorií dualismu hmoty a ducha překonal monismus. *Anaxagorás* rozeznává duševní činnosti, které převyšují nad smyslovým vnímáním. *Protágorás* ve své teorii poukázal na subjektivitu každého jednotlivého člověka.

V dalších podkapitolách se budu věnovat jak různým filosofům, například *Pythagoras*, *Sokrates*, *Platón*, *Aristoteles* a *Plotínos*, tak i rozličným školám a směrům, zejména pak *Stoicismu* a *Atomistům*.

3.1 Pythagoras

Pythagoras ze Samu byl řecký filosof, matematik a astronom. Podstatu světa *Pythagoras* hledal v číslech. Celá příroda je určena čísly a díky tomu ji člověk může rozumově poznávat. Zabýval se také o poměru duše a těla. *Pythagoras* založil náboženský spolek, který byl ovlivněn učením „*Orfiků*“. Byli to uctívači mytického hrdiny *Orfea*. Označovali lidské tělo za hrob duše a věřili ve stěhování duší. *Pythagoras* tedy ve svém učení často zmiňuje reinkarnaci. Věřil, že duše, je nesmrtelná a vězněná v těle a po smrti přechází do jiných tvorů. Do jakého těla se duše vtělí, záleží na zásluhách duše, když ještě pobývala v posledním žijícím těle. *Pythagoras* nabádal k askezi, protože to byla snad jediná cesta, jak očistit svou duši – střídmostí a zdrženlivostí. Duše je tedy podle *Pythagora* transitivní. Většina jeho současníků věřila, že duše je smrtelná a zaniká se smrtí člověka.

3.2 Hérakleitos

Hérakleitos z Efesu byl před Sokratovský filosof. Byl též nazývaný jako „Plačící filosof“, především kvůli jeho negativním pocitům a poznámkám vůči lidem. Z jeho života se nám dochovalo velice málo, víme ovšem, že již v mládí hledal nové a neprozkoumané cesty, a to nejen v životě, ale i v myšlenkách. Podle *Hérakleita* svět existuje od pradávna a je tedy nestvořený. Všechno dění ve světě řídí „*logos*“. „*Logos*“ může být přeložen jako výrok, princip anebo dosti abstraktně jako „světový zákon“. Přesnou definici neznáme, ovšem víme, že se „*logem*“ mají řídit všichni lidé. *Hérakleitos* ovlivnil nespočet filosofických směrů a škol a s trochou nadsázky můžeme říct, že jeho vliv trvá až dodnes. „*Logos*“, jak jej naznačil *Hérakleitos*, se stal „Božím slovem“ v křesťanské teologii. Znamky *Hérakleitových* myšlenek můžeme spatřit i u *Nietzscheho* a *Darwina*, především ve vidině boji jako pokroku. Jeho nauka o vzájemném působení protikladů je patrná u *Hegela* a *marxismu*.

Hérakleitova nauka o světě nám říká, že svět není komplexem věcí, nýbrž neustále se měnících *procesů*. Tyto věčné procesy v sobě skrývají boj protikladů, které jsou ovšem stále v *harmonii*. Svět má tedy nějaký zažitý řád a díky tomu nevzniká chaos. Příroda si hledá rovnováhu, proto neustále narážíme na *koloběh protikladů*, jako jsou například život a smrt, či jen obyčejný hlad a sytost. Známé rčení „Nevstoupíš dvakrát do téže řeky.“ pochází také od Hérakleita, nebo je mu alespoň připisováno. Význam této věty je ten, že řeka se neustále mění, protože v ní proudí voda, která nikdy není stejná. A stejné je to i s člověkem, neboť se s časem mění. V řečtině je pro tuto větu termín „*Panta rhei*“, autorem by opět měl být Héraklietos, což bývá překládáno jako „*Vše plyne*.“ Také nám říká, že zlo je ve světě důležité, protože bez něj by si lidi neuvědomovali pravou podstatu dobra a bez války by si lidé nevážili míru. Svět je dále podle Hérakleita „*věčně planoucím ohněm*“, ohněm, který po zapálení věcí je mění na popel. Oheň, co mění led ve vodu, která kdy je dále ohněm zahřívána, mění se v páru. Pára je vzduch, a vzduch posiluje oheň. Zde vidíme věčný koloběh, díky kterému víme, že v Hérakleitově nauce je oheň považován za *pralátku*.

3.3 Empedoklés

Empedoklés z Akragantu se mimo filosofie zabýval i zkoumáním biologických a fyziologických jevů. V některých literaturách se uvádí, že patřil mezi pythagorejce, což není jisté, ale zajisté víme, že Pythagorovo učení Empedokla ovlivnilo. Další vliv na něj měli učení Eleatů, především myšlenky týkající se bytí, podle kterých, bytí nemůže ani vznikat ani zanikat. S Eleaty Empedoklés nesouhlasil v myšlence monismu. Empedoklés odmítal jeden materiální počátek, protože podle něj existují čtyři prvky, které znamenají počátek. Nazýval je „*kořeny všeho*“. Tyto „*kořeny*“ jsou: oheň, voda, země a vzduch. Inspirován Pythagorem, Empedoklés věřil v nesmrtelnost duše. Jan Patočka ve své knize „*Nejstarší řecká filozofie*“ píše, že Empedoklés zastával existenci nerozložitelného základu pomíjivých jsoucen. Tělo je smrtelné

a duše nesmrtelná, takže dochází k převtělování duše do jiných těl. „Nutnosti je to výrok a prastarý rozsudek bohů, věčný, kterýžto pevně byl zpečetěn přísahou mocnou: „Jestliže v poblouzení kdos poskvrní údy své vraždou, jestliže hověje sváru kdos vydá přísahu křivou u oněch démonů, kterým se dlouhého dostalo žití, po třicet tisíc let oni musí blouditi stranou od blažených a přitom se roditi průběhem času v rozličných smrtelných tvarech, jež střídají života cesty. Protože síla vzduchu je nejprve do moře vhání, moře je na půdu země pak vyplije, země je vrhne do záře jasného slunce a ono zas do víru vzduchu. Tak je druh od druhu a všichni je v nelásce mají.“ Patřím k nim nyní i já, jsa od boha zahánán a bloudě, ježto jsem běsnému sváru kdys věřil....“ (TRETERA, I., Nástin dějiny evropského myšlení, 2002, s. 56) V této citaci jsme dostali možnost vidět a pochopit zákon a pravidla, které popisují, proč a jak probíhá reinkarnace duše. Tato pravidla byla určena bohy. V první části jsme se dozvěděli, že se lidská duše přemísťuje do různých těl kvůli špatnostem, které lidi vykonali. Reinkarnací a převtělováním si lidé musí odpykat trest za jejich hříchy a špatnosti, které napáchali. Druhá část extraktu nám popisuje, do jakých těl se postupně duše převtěluje.

V Empedoklově filosofickém pojednání o duši se, v několika textech, můžeme setkat s nesrovnalostmi, které se týkají otázky, jestli se duše převtěluje pouze do těl lidí a zvířat. Je tedy důležité zmínit, že se nemusí vždy jednat o lidská či zvířecí těla, ale že se lidská duše může převtělit i do těl rostlin. Traduje se, že Empedoklés lidem zakazoval jíst a zabíjet zvířata. Za toto pravděpodobně může mýtus o duších, které putují z těla do těla. Mohla by tedy nastat situace, že se do zvířete, které má být poraženo kvůli obživě, se převtělí nějaký mrtvý člověk, třeba i někdo z rodiny či přátel. Z toho důvodu Empedoklés zabíjení zvířat srovnával se zabíjením lidí.

3.4 Sokrates

Antický filosof pocházející z Atén. Bývá považován za jednoho z nejdůležitějších filosofů v rámci celé Evropy. Tento statut získal tím, že se na rozdíl od svých předchůdců, kteří bývají příznačně označováni jako „*předsókratovci*“, zaměřil na člověka a společnost, nikoliv na původ světa, jak činili mnozí před ním.

Ve své knize „*Duše a krása dialogu Faidros*“ se pan Štěpán Špínka zabývá jednou ze Sokratových řečí, týkající se prospěšností lásky. *Sokrates* prohlašuje, že „Veškerá duše je nesmrtelná.“ (ŠPINKA, Š., *Duše a zlo v dialogu Faidón*, str. 79). Autor zde naráží na problematiku překladu z řečtiny, neboť ono spojení „veškerá duše“ má dva možné překlady. Prvním z možných překladů je myšlenka nesmrtelnosti jednotlivých duší, zatímco druhá možnost má význam „duše jako celek“. Z prvního překladu tedy vyplývá, že každá duše je nesmrtelná, kdežto druhý překlad předpokládá nesmrtelnost duše pouze za předpokladu, že duše je celá. Původní záměr se nedá s jistotou určit, avšak autor předpokládá Sokratův záměr o dvojsmysl. Zřejmě tím chtěl poukázat na vzájemné spojení všech duší, že individuální duše se stává nesmrtelnou právě „díky svému podílu na společenství veškerých duší“ (ŠPINKA, Š., 2009, str. 80)

3.5 Platón

Tento antický filosof, žák *Sokrata*, se v oblasti „duše“ proslavil především svou teorií o „*Světě Idejí*“. Byl inspirován zejména eleatským učením o nehybném bytí, pythagorejskou číselnou mystikou a Sokratovým hledáním obecných pravd.

Mnozí autoři se shodují, že myšlenka dvou světů není originální, tudíž předpokládají, že Platón přetváří předcházející tradice k takovému obrazu, který mu více vyhovuje. Je možné

v *Platónově* myšlence o „*Světě Idejí*“ spatřit spojení *Herakleitových* a *Parmenidových* myšlenek¹, náboženské smýšlení starých Řeků², šamanismus³ anebo úplně odlišnou tradici. Je však nade vše jasné, že *Platón* spojil nesourodé prvky a nauky, a to svým, velice originálním způsobem, do svého učení a vytvořil tak obdivuhodný systém.

Platónovo vnímání těchto dvou odlišných světů vypadá například takto: „... jedno jest to, co trvá v neměnném stavu, bez vzniku a bez zkázy, co ani do sebe nepřijímá odjinud něčeho jiného, ani samo nikam nevchází do jiného, neviditelné a též jinak smyslům nepřístupné, to co tedy náleží do oboru rozumového zkoumání.“ Naproti tomu: „... druhé má s oním společné jméno i podobu, jest smysly vnímatelné, vzniklo, jest v ustavičném pohybu, na jednom místě vzniká a hned zase odtamtud mizí, chápáno jest představou na základě počítku.“ (PLATON, *Timaios*, 2008, str. 52). Svět idejí lze chápat jako věčný svět, který je bez pohybu, zatímco smyslový svět je plný vzniku a zániku, ale ve své podstatě je obrazem světa idejí.

Platón svou teorii o „*Světě Idejí*“ vysvětloval pomocí jeskyně. Člověk je uvězněn v jeskyni, ve které vnímá pouze stíny v okolní tmě. V takovémto případě je jeskyně je náš život, stín se rovná našemu okolí, tak jak se jeví našim smyslům. Naším úkolem je z jeskyně odejít a dostat se do pravého „*Světa Idejí*“. Tato cesta je velice složitá a komplikovaná. Ideje totiž člověk může poznat pouze svým rozumem, a proto musí co nejvíce omezit své smysly a svou tělesnost. *Platón* tvrdil, že smysly klamou rozum a zbrzdí ho. „*Platónova*“ duše pochází ze „*Světa Idejí*“ a do lidského těla byla vržena za trest. Po svém vtělení duše zapomněla na veškeré ideje, které kdy viděla a poznala a celý život se snaží si na ně vzpomínat. To se děje pomocí učení. Když se člověk něco učí, tak si jeho duše pouze vzpomíná na to, co již dříve

¹ Karfík, Filip: *Duše a svět*. Praha 2007.

² Hare, R.H. – Barus, J. – Chadwick, J.H.: *Zakladatelé myšlení*. Praha 1994.

³ Dodds, E.R.: *Řekové a iracionálně*. Praha 2000.

zapomněla. Platónova teorie o „*Světě Idejí*“ je idealistická. V tomto světě jsou ideje hierarchicky uspořádány. To nejvyšší ideou je idea dobra.

3.6 Aristoteles

Aristoteles ze Stageiry patří mezi filosofy vrcholného období antické řecké filosofie. Byl Platónovým nejvýznamnějším žákem a zároveň jeho největším kritikem. Později se stal učitelem *Alexandra Velikého*.

Svým spisem „*O duši*“, *Aristoteles* snad jako první přehledně uspořádal tehdejší psychologické poznatky. Na rozdíl od svého učitele, *Platona*, *Aristoteles* viděl duši, která splývá s lidským tělem, nikoli, že by v lidském těle byla jakkoli uzavřena.

Stejně jako *Platon*, i *Aristoteles* duši a duševní život i zvířatům a rostlinám. Aby bylo možné rozlišit, o jakou duši se jedná – lidská, zvířecí či rostlinná – ustanovil *Aristoteles* tři typy duší. Nejnižší stupeň reprezentuje vegetativní složka a nazývá se „*duše vyživovací*“. Tu mají společnou všechny živé bytosti. Vyšší stupeň umožňuje vnímání a cítění a *Aristoteles* ji pojmenoval „*duše vnímavá*“. Díky této duši odlišujeme zvířata od rostlin. Nejvyšší je složka rozumová nese označení „*duše myslící*“. Tuto složku má pouze člověk. Čím „vyšší“ bytost, tím více složek má. Nižší složky tedy mohou být bez, ale naopak je to nemožné. Všechny složky jsou v bytosti jednotné. Člověk tedy má duši složenou ze všech 3 částí, jako nejvyšší bytost. Všechna zvířata mají ve své duši obsaženy 2 části.

3.7 Plotínos

Řecký filosof, který se narodil v Egyptě. Byl jedním z předních představitelů „*Novoplatonismu*“. Byl žákem *Ammónia Sakky z Alexandrie*, který je považován za zakladatele „*novoplatonismu*“. *Plotínos* uspořádal novoplatonskou nauku, která byla vydána jeho žákem

Porfyrem. Tyto spisy, bylo jich 54, byly vydány v šesti skupinách po devíti částech a nazývají se „*Enneady*“. Čtvrtá *Enneada* pojednává o duši.

Plotínos se snažil očistit Platonovu filosofii od veškerých příměsí ostatních filosofů. Výsledkem byla originální filosofie, která byla založena na úvahách o „*Jednom*“, z něhož emanují další skutečnosti. „*Jedno*“ má vyjádřit jednoduchost, počátek a také nepředstavitelnost tohoto základu. „*Jedno*“ je zároveň Dobro či Bůh. První veličinou „*Jednoho*“ je „*Duch*“. V něm je obsažen Platonův „*Svět Idejí*“. Druhou veličinou je „*Světová Duše*“, jejíž součástí jsou duše lidí. Nejnižší emanací je „*hmota*“. Dle Plotínovy filosofie existuje v člověku velké napětí mezi hmotnou rovinou a duševní rovinou. Duše, která „vypadla“ z vyšší roviny, se tam touží navrátit – zpátky k „*Jedinému*“. Tento návrat ovšem vyžaduje očištění – katarzi. *Plotínos* pátral po původu zla. Absolutní dobro pro něj byl bůh a absolutní prvopočátek „*Jedno*“. Opakem toho je hmota, tudíž hmota = zlo. Duše se tedy snaží očistit a oddělit se od hmoty – těla. *Plotínos* byl zastáncem „*reinkarnace*“ a domníval se, že zlé duše se musí mnohokrát narodit, aby dosáhli kompletního očištění a splynutí s „*Jedním*“.

3.8 Atomismus

Atomismus je filosofický směr, který vznikl asi v 5. století př.n.l. v Antickém Řecku. *Atomismus* předpokládá, že vesmír je složený z malých kulatých částí – atomů – které jsou neměnné, nedělitelné a věčné.

Filosof *Leukippos* a jeho žák *Demokritos* z *Abdéry* dospěli k novému filosofickému směru. Za jeho vznikem stojí kompromis mezi učením *Eleatů* a *Hérakleitovými* názory. *Atomisté* zachovali „neměnnost a věčnost“ eleatského bytí v podobě nedělitelných a věčných atomů, a zároveň respektovali *Hérakleitův* „pohyb“, neboť předpokládali, že atomů je nekonečně

mnoho a pohybují se v prázdnu, čili „nebytí“. Neměnné jsou jen atomy, kdežto jejich shluky, které tvoří náš svět, podléhají změnám – rozpadají se a znovu vytvářejí.

Z této teze vyplývá, že duše je hmotná a tvořená atomy. Kvůli jejich inspiraci Hérakleitem, předpokládali atomisté, duše je tvořená z atomů ohně. Duše oživuje tělo a dodává mu energii. Při určování, kde přesně v lidském těle dle duše, nastaly komplikace, neboť filosofové měli různé názory. Pokud předpokládáme, že duše je hmotná a celistvá, nemůže se rozprostírat po celém těle, protože by narušovala integritu těla a orgánů v něm. Důležité je, že atomisté věří, že vše podléhá změnám, tudíž i zkáze či rozpadu. Pokud tělo zemře, tak se rozpadne. A s ním i duše. Takže duše není nesmrtelná.

Atomisté dále předpokládají, že se vše děje podle přísných zákonů příčiny a následku. Mluvíme tedy o striktní předurčenosti, tedy „determinismu“. Ten byl později odmítnut Epikurem.

3.8.1 Epikuros

Epikuros byl starověký řecký filosof období helénismu. Ve své nauce vycházel především z Demokritova Atomismu, avšak zavrhl jeho představu absolutního determinismu. Epikuros předpokládal „nahodilost“. Atomům přičítal schopnost volně se pohybovat. Zrušením Demokritova determinismu chtěl Epikuros zdůvodnit svobodu vůle.

Upřednostňoval koncepci svobodné vůle před „fatalismem“. Říkal, že každý člověk je svobodný, neboť mu nevládne osud a svůj život může řídit a rozhodovat o něm sám. Bohové se podle něj o Svět a osud člověka nezajímají a člověk si tedy musí najít smysl svého života. Za nejvyšší hodnotu považoval Epikuros „blaženost“. Té se dá dosáhnout prožitím „rozkoše – Hédoné“, kterou Epikuros nechal pouze v hrubém materiálním smyslu,

ale také jako duševní uspokojení, které plyne například z přátelství. Zastával názor "hédonismu", tedy učení, podle něhož je slast jediným dobrem.

Epikurova filosofie je ve velké opozici s Platonovou filosofií. *Epikuros* se ve svých myšlenkách soustředí na smysly a jimi vnímaný svět. Lidskou duši *Epikuros*, na rozdíl od Platóna, nepovažoval za nesmrtelnou. O duši tvrdil, že je to zvláštní shluk atomů, který má jen dočasné trvání stejně jako tělo, na něž je vázána. Bozi dle něj žijí v prostorech mezi světy v naprostém klidu a blaženosti. Jejich zásahy do chodu světa, obzvláště pak trestání lidí či dokonce posmrtné trestání jejich duší, považoval za neslučitelné s jejich klidem.

Epikuros je známý svým výrokem o smrti. Poukazoval na to, že je nesmyslné mít strach ze smrti, protože když člověk žije, není smrt. Až smrt přijde, nebude tu člověk.

3.9 Stoicismus

Zakladatele Stoicismu *Zénóna* pohltila touha navrátit se zpět k počátku racionálního zdůvodňování a vysvětlování světa pomocí svobodného kladení otázek. Alegorie se stala mocnou zbraní stoiků, která inspirovala také křesťanské myslitele. Duše není něco oddělitelné od těla. *Stoicismus* nerozlišuje v zásadě mezi skutečností duchovní a materiální. Duše je to, čím jsme. O nesmrtelnosti individuální lidské duše se stoičtí myslitelé prou. Na jednom se však stoici shodli. Duše člověka neměla preexistenci v takovém smyslu slova, jak ji chápal například Platon, ale její další život je závislý na „bohu“. Jedině on je nesmrtelný a věčný. Vše ostatní podléhá zkáze a „nutnosti“. „Nutnost“ je projektována božským rozumem – *logem*. Člověku, je při jeho zrodu vložena část tohoto „božského logu“. Jako jedinému tvoru v kosmu je člověku udělena výsada rozhodnout se jít i proti „logu“. Vzpoutet se mu, nechovat se podle božského, ale řídit se vlastním *logem*. Zde je zřejmá inspirace Hérakleitovými spisy. Tento jev byl často

vídán u nevzdělaných lidí. Vzdělání a výchova by lidem měly pomoci kráčet po cestě „*logu*“. Jedině člověk, jako nejvyšší tvor, je schopen si uvědomit svůj původ a směřovat k „*ctnosti*“.

Stoici byli *panteisté* – boha chápali jako esenci, všeobecnou substanci, „*pneumu*“, která proniká vším a všemi. Tudíž se projevuje i v člověku. Svět je řízen osudem, nutností a logem. Tělo je hmota, která je prostoupena „*pneumatem*“. Tělo a duše tvoří funkční svazek a „*pneuma*“ proniká celým tělem.

Samotné stoické pojetí vztahu duše a těla nelze přímo považovat za dualismus, jak se s ním setkáváme například u Platóna - dualismus tělesných a netělesných částí. Z toho vyplývá, že pro pochopení vztahu duše a těla je nejlepší monistická koncepce. Stoici považují duši za původ mravnosti a neodmyslitelnou část každého lidského jedince. Jeden z nejznámějších stoiků, *Seneca*, se dívá na duši jako na hosta ve vlastním těle. Také ji považuje za zcela hmotnou. Smrt znamená rozpad jednoty těla a duše, přičemž podle nauky staré Stoy duše přežívá odloučení od těla a přetrvává až do pohlcení světa ohněm. Duše tedy podle stoiků není, v celém smyslu slova, nesmrtelná. Mezi stoiky ovšem panovaly neshody, zda smrt těla přežívají jen duše mudrců nebo všech lidí.

3.10 Skepticismus

Skepticismus, nebo také *Pyrrhonismus*, je vedle *Stoicismu* a *Epikureismu* jeden ze tří originálních helénistických filosofických směrů. Vyjadřuje únavu ze záplavy různých, mnohdy protichůdných, názorů početných filosofických škol. Pokládá základní filosofickou otázku – „*Lze vůbec něčemu věřit?*“ Jedná se vlastně o kritický racionalismus. Skeptické úvahy bylo možné spatřit již u sofistů. Zásadní změna přišla s obdobím helénismu, neboť téměř všechny teze z této doby pocházejí z „*nepoznatelnosti světa*“.

Základem Skepticismu je *zdržení se úsudku*, neboli „*epoché*“. V Pyrrhonismu to mnohdy znamená nerozhodovat vůbec, kvůli nedostatku patřičného vědění. Termín „*Epoché*“ zavedl *Pyrrhón* po návratu z výpravy do Indie, kde se seznámil s učením *bráhmanů* – členů tradiční staroindické kněžské kasty. Toto zdržení vyplývá z trojího poznání:

1. Nejsme schopni o žádné věci říci, jaká je doopravdy, ale pouze, jak se nám jeví.
2. O všem můžeme mít protichůdné názory.
3. Nepodařilo se nám najít pevné kritérium, podle kterého bychom věci poznávali a hodnotili.

Jaký názor na duši měli skeptici, bohužel nevíme. Zdali pochybovali o její existenci, nebo jestli její existenci připouštěli, ovšem člověk si ji není schopný uvědomit z důvodu nedostatku vědomostí.

4. STŘEDOVĚKÁ KŘESŤANSKÁ FILOSOFIE

V této kapitole se blíže zaměříme na středověkou křesťanskou filosofii. Filosofie prvotního křesťanství byla poměrně jednoduchá. Život člověka je v rukou milujícího Boha a cestou k němu je následování Ježíše Krista, život v lásce a pravdě, odpuštění a naděje že smrt není to poslední, co člověk zažije. Křesťanské pojetí se vyznačuje velice silným důrazem na personalismus, protože každý člověk je přímo stvořen Bohem. Takto stvořený člověk je dobrý. Je obrazem Boha, a tudíž je v určitých mezích dokonalý. Každý člověk je jedinečný a originální. Každému člověku byla dána možnost svobodné vůle a volby, jestli chce žít s Bohem nebo jej odmítnout. Na jeho rozhodnutí pak závisel jeho osud v posmrtném životě. V raném období středověku došlo ke sloučení křesťanského myšlení s odkazem řecké filosofie, především naukou Platona a Aristotela. Výsledkem byli období *patristiky* a *scholastiky*. Kromě charakteristiky každého směru se budu dále věnovat několika autorům, jejichž pozice je významná. Především to bude Órigenés , Svatý Augustin a Tomáš Akvinský.

4.1 *Patristika*

Patristika vychází z učení takzvaných církevních Otců, latinsky tedy *Patres*. Toto období se datuje od vystoupení Kristových učedníků až do roku 800. V tomto období se formovaly základy křesťanské dogmatiky a vyznačuje se snahou o obranu křesťanství před pohany, později války s heretiky a zavedení hierarchie.

4.1.1 Órigenés

Órigenés z Alexandrie způsobil v dějinách teologie a křesťanského myšlení důležitou změnu. Některé jeho teze byly později odmítnuty, to ovšem neznamená, že svými názory nepoznamenal velkou spoustu lidí. Co je na Órigenovi zajímavé je, že bývá připisována jeho údajná nauka o reinkarnaci. Toto tvrzení se však nezakládá na pravdě. Podkladem k vyvrácení tohoto tvrzení je Órigenův spis *Contra Celsum*, ve které píše: „*Někteří museli od lékařů strpět i nesmyslné učení o stěhování duší, které snižuje rozumné bytosti jednak na úroveň nerozumných (zvířat), jednak dokonce na úroveň necitlivých bytostí (rostlin)*“ (Órigenés, *Contra Celsum* III).

Nauky o stěhování duší jsou ve většině případů dualistické. Reinkarnace duše je mnohdy trestem a tedy utrpením pro duši, která je neustále poutána k hmotnému tělu. Órigenés neučil o reinkarnaci, nýbrž o *preexistenci duší*. To znamená, že duše je vytvořena dříve, než je vtělena. Tato nauka není v souladu s katolickou dogmatikou, protože ortodoxní křesťanské dogma nám totiž říká, že duše je stvořena v okamžiku početí, kdežto Órigenova teorie o *preexistenci duše* spočívá v myšlence, že duše je stvořena dříve, než je stvořeno lidské tělo.

4.1.2 Aurelius Augustinus

Nejznámějším a nejdůležitějším představitelem Patristiky byl *Aurelius Augustinus* nebo také *Svatý Augustin*. Navázal na tradici *novoplatonismu*, ale vyloučil vše, co odporovalo křesťanskému pojetí. Základními tématy jeho filosofie byly Bůh a člověk. Popisuje člověka jako jednotu duše a těla. Na rozdíl od Platona hlásá, že lidská duše je vytvořena Bohem v okamžiku zplození. Podle Augustina je člověk Božím obrazem a to především rozumem a svobodou. Odmítá dualismu – žádná věčná hmota ani věčný duch, stejně tak odmítá i monismus – nejsme součástí jednoho principu. Bůh vše stvořil z ničeho, pouze za pomoci idejí, kterým nerozumí

nikdo jiný než Bůh – další inspirace Platonem. Svou filosofii přenesl i do teologie. Jelikož je člověk obrazem Božím, vidí i *Augustinus* obraz *Trojice*. Jako je Bůh je jeden ve třech, tak i člověk je jednotou paměti, rozumu a vůle.

4.2 Scholastika

Toto období evropského myšlení trvalo od konce 8. do 15. století. Tato filosofie se zpočátku rozvíjela především v klášterních a biskupských školách, tedy z latinského slova *Schola*. Je to především kombinace filosofie a teologie zdůvodňující křesťanskou věrouku. O tom také vypovídá často používaná věta v souvislosti se scholastikou – Filosofie je otrokyně teologie.

Scholastiku dělíme na tři období.

Prvním obdobím je takzvaná „raná scholastika“ a trvalo asi od 9 do 11 století. V tomto období se rozhořel takzvaný „spor o univerzálie“, obecné pojmy. Důležitou postavou této éry byl *Pierre Abélard*, známý především díky jeho metodě *disputace*.

Druhým obdobím je „vrcholná scholastika“. Trvala pouze jedno století, 13., a můžeme jej také nazvat jako „století dvou proudů: františkánského a dominikánského“. Františkánské hnutí založil *František z Assisi* a snažil se vrátit k původním hodnotám křesťanství – lásce k člověku a přírodě. Mezi františkány byl alespoň jeden filosof jménem *Jan Fidanza*, známý spíše pod svým řádovým jménem *Bonaventura*. Druhý proud – dominikáni – se věnoval osvětě lidu a vědecké práci. Nejznámějším dominikánským filosofem byl *Tomáš Akvinský*, viz níže.

Posledním obdobím byla „pozdní scholastika“ od 14. do 15. století. V tomto období vrcholil boj mezi církví a světskými panovníky. Nejvýznamnějšími filosofy a teology této doby byli *Jan Duns Scotus* – skotský mnich, který byl v opozici proti *Akvinskému*. Zdůrazňoval, že vůle vítězí nad rozumem s příkladem na Bohu, protože Bůh činí jen to, co on sám chce. Snažil se oddělit

filosofii od teologie. Dominikánský myslitel *Mistr Eckhart* prosazoval myšlenku, že lidská duše se po smrti navrácí k Bohu, neboť z něj pochází. Naším cílem, jako člověka je navrátit se k Bohu. Za své myšlenky byl později označen za heretika. Za posledního scholastika bývá považován anglický filosof *William Ockham*. Radikálně oddělil filosofii od teologie – to co je řečeno o Světě neplatí o Bohu. Zabýval se také logikou, díky níž je známá takzvaná „*Ockhamova břitva*“ – Nejjednodušší řešení je to nejlepší. Proslul také svou kritikou církevního bohatství a moci.

4.2.1 Tomáš Akvinský

Svatý Tomáš Akvinský, nebo latinsky *Aquinas*, byl dominikánský teolog a filosof, jehož práce znamenala vrchol scholastiky. *Rozum* a *Víra* pro něj znamenaly dvě různé cesty k pravdě, nejsou si v rozporu a vedou stejným směrem. Ve své nauce o bytí rozvedl aristotelské myšlení v křesťanské podobě a tedy, že pravým, dokonalým bytím je Bůh. Pomocí Aristotelovy „*formy*“ a „*látky*“ určil dvě podoby bytí – „dokonalého Boha“ a „stvořené věci“. Věnoval se antropologii, jejíž výsledkem je klasická křesťanská nauka o člověku jako jednotě těla a duše. Duše je *formou* těla. Lidská duše je netělesná, oproštěná od veškeré hmoty. Je stvořená, nesmrtelná a při vzkříšení na konci dějin se spojí opět s tělem. Duše se projevuje jako poznání a vůle.

5. RENESANČNÍ FILOSOFIE

Za kolébku renesanční kultury bývá považována Itálie. Odtud se renesanční myšlení šířilo do dalších zemí, zejména do Francie a Španělska. Renesanci čili „Znovuzrození“ známe jako umělecký styl. Je to však především doba velkých duchovních a sociálních změn ve 14. a 16. století.

Jednou z těchto změn je návrat k člověku a lidem následována zformováním nového myšlení, které nazýváme Humanismem. Humanismus se navrácí od Boha k člověku. Zdůrazňuje ideál vzdělání. Humanisté studovali především díla antických filosofů, především spisy Platona a Aristotela, a rozvíjeli jejich myšlenky. K nejznámějším humanistům patřil *Erasmus Rotterdamský*.

Další důležitou změnou byla reformace usilující o nápravu víry, která zasáhla mnohé sociální vrstvy. Reformátoři se snažili o očistu zkorumpované církve. Nejznámějším představitelem německé reformace byl teolog a kazatel *Martin Luther*. V českých zemích to byl *Mistr Jan Hus*, který byl inspirován anglickým reformátorem *Johnem Wycliffem*, česky *Viklefem*.

Ačkoliv se nezabývali žádným pojednáním o duši, sluší se zmínit několik velkých myslitelů této doby. Patří mezi ně například florentský filosof, diplomat a politik *Niccollo Machiavelli*, který zmínil, že dějiny už nezávisí na Bohu, nýbrž na lidech. Jeho nejznámější dílo se jmenuje „*Vladař*“, ve kterém se zaměřil především na to, jak být obratným panovníkem, mnohdy bez ohledu na morálku. Dalším filosofem byl i anglický politik a historik *Francis Bacon*, který je považován za zakladatele „*empirismu*“. Jeho nejznámějším názorem a počinem je „*učení o idolech*“, které obsahuje čtyři různé idoly, které pomáhají překonat překážky v myšlení. Jsou to idoly: *jeskyně*, *kmene*, *tržiště* a *divadla*. Povětšinou se jedná o překonání již zaběhlých předsudků.

5.1 Marsilio Ficino

Nejvýraznější postavou renesančního platonismu se stává *Marsilio Ficino* (1433-1499), považovaný za vůdčí osobnost florentské platónské Akademie, která vznikla na popud vévody *Cosima de Medici*. Její název odkazoval k Platónově škole Akademii. Jednalo se spíše o okruh přátel, jenž vedl neformální diskuse, pořádal přednášky o *Platónovi* a *Plotínovi*. *Ficino* je znám svými překlady Platónových děl do latiny, o něž ho požádal florentský vévoda *Cosima de Medici*. Jednalo se vlastně o vůbec první úplný překlad Platónových spisů do západního jazyka. Hlavní filosofickou prací *Marsilia Ficina* je „*Platónská teologie*“, jež nese podtitul „*O nesmrtelnosti duší*“. *Ficino* zde předkládá jednotlivé argumenty na podporu teze o nesmrtelnosti duše. *Ficino* se inspiroval nejen spisy samotného Platóna a platoniků, ale rovněž texty, jež byly připisovány *Orfeovi* či *Pythágorovi*. Nauku o nesmrtelnosti duše považoval *Ficino* za jádro svého platonismu. *Ficinovo* učení, které o sám považoval za harmonické ve vztahu ke křesťanství, mělo na myslitele 16. století veliký vliv, především jeho část o nesmrtelnosti duše. Někdy bývá vnímáno jako inspirace pro *Lateránský koncil* v roce 1512, jenž prohlásil nesmrtelnost duše za oficiální dogma katolické církve.

5.2 Pico della Mirandola

K renesančnímu platonismu bývá řazen i autor, jenž měl na formování renesanční filosofie člověka a interpretace celé renesanční epochy veliký vliv, totiž *Pico della Mirandola*. Na rozdíl od *Ficina* nepožadoval oživení platónské filosofie, ani jí nepřisuzoval výsadní postavení, naopak chtěl platonismus smířit nejen s Aristotelovým myšlením, ale i s mnoha dalšími školami a postoji.

5.3 *Pietro Pomponazzi*

S další originální koncepcí renesanční filosofické antropologie přichází *Pietro Pomponazzi*, znám také pod jménem *Petrus Pomponatius*, představující směr renesančního aristotelismu, konkrétně tzv. „*padovského averroismu*“. Byl obeznámen s *Ficinovými* i *Picovými* texty. Údajně si vážil *Ficinova* díla a také mu vděčil za obeznámení s Platónovými texty. Pravděpodobně také i za zájem o problematiku nesmrtnosti duše. Nejvýznamnějším Pomponazziho spisem je právě traktát „*O nesmrtnosti duše*“. Představuje v něm tezi o smrtelnosti lidské duše, respektive o nedokazatelnosti nesmrtnosti duše. *Pomponazzi* totiž nevěří, že by mohly existovat dostatečně silné rozumové důvody, které by dokázaly vyvrátit smrtelnost lidské duše nebo potvrdit její nesmrtnost. Nicméně nesmrtnost duše *Pomponazzi* nepopírá, jen říká, že ji nelze dokázat. Dále se zabývá, jaké důsledky na lidské myšlení by mohlo být tvrzení, že duše není nesmrtná. *Pomponazzi* je přesvědčen, že kdyby lidská duše nebyla nesmrtná, nemuseli by se lidé bát *Pekla* či *Očistce*. Lidé by se tedy mohli chovat, jak by se jim zlíbilo a to by znamenalo, že by povětšinou byli zlí a hřešili by.

6. NOVOVĚKÁ FILOSOFIE DO 19. STOLETÍ

Toto období není přesně vymezené, ale všeobecně se předpokládá, že začalo někdy ve druhé polovině 16. století a pokračovalo až do konce 18. století. Přestože toto období bylo velmi bohaté na všemožné filosofické proudy a názory, všechny tyto proudy měli některé rysy společné či alespoň podobné. Protože v této historické periodě proběhlo mnoho občasných, ale i náboženských válek, nastal postupný rozpad tradičního středověkého feudalismu, který povětšinou nahradila absolutní monarchie. Dalo by se říci, že došlo k novému kulturnímu a sociálnímu uspořádání, s čímž souvisí i změna filosofických principů, které platili ve středověku. Nastal velký rozvoj přírodních věd, jako například fyziky a matematiky, o což se zasloužil, mimo jiné, i *René Descartes*.

6.1 *Racionalismus*

Racionalisté, v protikladu k empirismu, jsou přesvědčeni, že poznání je možné jen díky apriorním předpokladům, které nelze odvodit ze smyslové zkušenosti. Myslí si, že pouze rozum, je to, co nám umožňuje nacházet a vyjadřovat zákonitosti a obecné pravdy a vyvozovat z nich závěry.

6.1.1 René Descartes

Nyní se dostáváme k přední osobnosti tehdejší doby. Tou byl René Descartes, jehož filosofii známe pod názvem kartesianismus, na které stojí velká část novověké filosofie. Kartesiánská metoda zkoumání je postavená na absolutní pochybnosti. Tato metoda byla vnímána jako racionalistická, oproti anglickému empirismu. Jeho záměrem bylo udělat z filosofie systematickou vědu. Musel však najít nějaký pevný bod, který unese stavbu celé filosofie. Pro *Descartesa* platilo, že vše, co dosud bylo považováno za pravdu, musí projít ohněm

pochybností. Základem *racionalismu* je tedy názor, že jediná jistota jsou pochyby, a také Descartův výrok „Jestliže pochybuji, myslím. Jestliže *myslím*, *tedy jsem*.“, latinsky „*Cogito, ergo sum*.“ Descartes se dále zabývá „*dualismem*“, protože obraz Světa podává jako dvě, na sobě nezávislé, substance. Jedna je duchovní a druhá hmotná. Nad nimi však je ještě jedna, takzvaná „*neomezená substance*“, kterou je Bůh. Všechny přírodní hmotné věci, včetně zvířat, jsou chápány pouze jako tělesa, mechanismy, stroje. Dualitu viděl i v člověku, jehož tělo je hmotné a nemá vědomí, zatímco jeho duše je nehmotná, ale plně si uvědomuje, že má pocity a myšlenky. Duši Descartes „umístil“ do „*epifyzy*“, tedy do jediné části mozku, která není zdvojená, vyskytuje se jen jednou.

6.1.2 Baruch Spinoza

Nejvýznamnější holandský, židovský myslitel a filosof Baruch Spinoza, který byl za své názory a postoje exkomunikován. Jeho primární myšlenkou bylo ztotožnění Boha s přírodou. Tím naznačil, že Bůh je všude kolem nás. Jde tedy o „*panteismus*“. Spinoza se domníval, že duše i tělo jsou dvěma atributy jedné a té stejné entity, tedy Boha či přírody. Mezi duševním a fyzickým světem existuje paralelismus, tedy, že ke všemu, co nastane v jedné sféře, nastane odpovídající událost ve sféře druhé. Děje se tak, protože duševní a fyzický svět jsou vlastně dvě různé podoby téže entity – Boha - přírody. Lidský život je tedy držen a ovládán Bohem. Člověk je bytostí, která má jak rozum, tak i city, ale ty jej odtrhuje od poznání.

6.1.3 Gottfried Wilhelm Leibnitz

Zakladatel novodobé německé filosofie. Bývá nazýván posledním „*polyhistorem*“, tedy člověkem, který se zabýval velkým množstvím oborů s širokým množstvím vědomostí. Aktivně se zabýval myšlenkou sjednocení křesťanství, aby křesťané nebojovali mezi sebou, ale zaměřili se na nekřesťanský svět. Na základě kritiky Descartova dualismu a Spinozově monismu vytvořil Leibnitz vlastní pluralistický systém. Tento systém nazýváme „učením o *monádách*“ neboli „*Monádologie*“.

Monády jsou de facto atomy, samostatné, nedělitelné jednotky, které jsou obdařeny vlastní vnitřní silou. Monády jsou také ve své podstatě duše, které se řadí od nejmenších po největší. Nejvyšší monádou je Bůh. Člověk má vlastní, vědomou monádu. Potom se velikost monád postupně snižuje. Po člověku jsou zvířata, dále rostliny a poté veškerá neživá příroda. Monádologie by se dala shrnout tak, že duši má vše, co existuje. Záleží ovšem na dokonalosti a velikosti vědomí, kterým organismus disponuje.

6.2 Anglický empirismus

V anglické filosofii převládla skepse vůči rozumu. Zaujímá stanovisko, že jedinou jistotou pro člověka je jeho zkušenost a je třeba z ní vycházet, ale nestále ověřovat výsledky. Empirismus se snaží ukázat, že smyslové poznání je jediné možné poznání. Stojí v protikladu k racionalismu, který klade důraz na rozumovou složku poznání.

7. IMMANUEL KANT

Immanuel Kant, německý filosof, profesor metafyziky a zřejmě nejvýznamnější evropský myslitel a poslední představitel Osvícenství. Svými názory výrazně ovlivnil pozdější idealistické a romantické filosofy. Kant je známý především pro svůj transcendentální idealismus. Člověk se podle něj rodí již s vrozenými koncepty zkušenosti a formami světa, protože není možné je poznat, než už je mít zažité. Tyto zkušenosti máme dané předem, tedy „*apriori*“. Člověk poznává svět prostřednictvím svých smyslů a vrozených intuicí, čili to, co poznáme, získáváme „*aposteriori*“. Kant dále říká, že předměty našeho poznání jsou pouhými jevy vnímané našimi smysly. Zabýval se teorií „*kategorického imperativu*“, o kterém prohlásil, že je součástí přirozené morálky, kdy hodnocení morálky nepochází z důsledků, ale z motivu jedincova jednání. Zjednodušeně se v dnešní době používá: „Nečiň druhému to, co nechceš, aby bylo činěno tobě.“ Kant věřil v Boha, byl přesvědčen o nesmrtelnosti duše a o svobodě vůle. V transcendentální dialektice se snaží ukázat, že rozum zásadně nemůže dokázat metafyzické ideje, jako jsou například Bůh, svoboda či nesmrtelná duše. Podle Kanta je víra v existenci nesmrtelné duše užitečná myšlenka, avšak podstatné je, že ji nelze dokázat teoretickým rozumem. Dalším problémem je, že duše, která existuje jako substance, není jevem, nýbrž věcí o sobě. A v poslední řadě, řešení otázky, zda duše existuje věčně anebo ne, podle Kanta zjevně překračuje meze veškeré lidské zkušenosti.

8. FILOSOFIE MYSLI

Filosofie mysli je část analytické filosofie, která se zabývá myslí, duší, vztahem duše a těla, duševními schopnostmi, a vědomím. Většina myslitelů se mimo filosofii zaměřovali také na nějakou přírodní vědu. Jelikož zkoumali vědomí, tak se většina z nich zabývala neurofyzologií, vědou, která zkoumá chemické a fyzické procesy v nervové soustavě a souvztažnost mezi přenosy signálů mezi neurony.

Analytičtí filosofové se při hloubání nad tématy duše a těla naneštěstí omezují především na rozpor mezi materialistickým pohledem na člověka v porovnání s karteziánským dualismem, jak jej stanovil francouzský racionalista René Descartes, viz výše. Snad žádný z představitelů směru, který nazýváme Filosofie mysli, se nezabývá Aristotelovými názory, byť alespoň negativně. V následujících řádcích se budu věnovat jednotlivým teoriím detailněji.

8.1 Teorie psychofyzické identity

Zastánci této teorie byli například *David Malet Armstrong*, *Donald Davidson* a členové *Vídeňského kruhu*. Základní myšlenkou tohoto směru je, že stavy mysli jsou tělesné povahy, tedy fyzické, a vztahují se samozřejmě k mozku. Mentální skutečnost je tedy pouze typ tělesné skutečnosti. *Moritz Schlick*, zakladatel a jeden z představitelů Vídeňského kruhu, tuto teorii označuje jako jedinou realitu. Touto jedinou realitou pak samozřejmě myslí fyzické stavy mozku. Psychické stavy byly zjednodušeny na neurofyzilogickou úroveň. Lze tedy vidět, že mezi tělem a myslí je *shoda*, čili jsou tělo a mysl jsou identické. Zde ovšem nastává takzvaný kámen úrazu, protože se analytičtí filosofové zabývali otázkou *identity* příliš do hloubky, takže nakonec měli problémy s přijetím teze, která hovořila o identičnosti těla a mysli. Tuto identičnost je takřka nemožné verifikovat, čili dokázat její platnost se zkušenostmi.

8.2 Eliminativismus

Eliminativismus nebo také *Eliminativní materialismus* je filosofie mysli, která už v základu říká, že mentálních procesy neexistují. Došli k tomu, že realita je jen jedna a proto není zapotřebí se pohybovat ve dvou rovinách a to tělesné a mentální, či duševní. Proto jednu z těchto rovin *eliminovali*, tedy zrušili, nikoliv omezili, jak tomu bylo u *teorie psychofyzické identity*, viz výše. Pokud by došlo k eliminaci diskursu o fyzických procesech, vstoupili bychom se do oblasti eliminativního mentalismu, který se téměř nevyskytuje, protože dokázat mnohé teze je velmi složité. Filozofy, kteří se zabývali tímto proudem, byli například *Paul* a *Patricia Churchlandovi*, *Paul Feyerabend* anebo *Richard Rorty*.

8.3 Psychofyzický funkcionalismus

Podle této teorie jsou mentální stavy reálné a jsou funkčními projevy těla. Někteří autoři mysl přirovnávali k počítačovému softwaru. Tento směr je ale mnohdy nazýván jako *mechanický funkcionalismus*. Tato teorie má ovšem jisté nedostatky, protože je poměrně snadné vnímat vztah vjemů bolesti s neurofyzilogickými procesy, ale je naopak velice obtížné objasnit tímto způsobem *fantazii*, lidské tužby a přání a především lidskou *svobodu*. Tuto metodu proslavili především *Hilary Putnam* a *David Lewis*.

9. REINKARNACE

V souvislosti s duší je nutné zmínit i *reinkarnaci*. Nejčastěji se setkáváme s tím, že převtělená *duše* si nepamatuje nic z minulého života. Zde si můžeme uvést *Platónův koncept* - člověk si nevzpomíná na nic konkrétního, pouze na obecná pravidla. Toto rozvzpomínání je dané *Idejemi*, které naše duše viděla již dříve.

Karmický zákon pojímá reinkarnaci jako trest za nedobré chování v minulých životech. Jaký to má ale význam, pokud duše neví, že v minulém životě žila nedobrý život? Jak si duše bez paměti a vzpomínek může uvědomit své bývalé chyby?

Je zvláštní, jak velký je rozdíl v chápání reinkarnace ve východním a západním myšlení. Tento rozbor je možná spíše psychologicko-teologický, než filosofický, ale myslím si, že stojí za zamyšlení. Ve východní kultuře je reinkarnace považována za určitou formu *trestu*, takřka bezvýchodnou situaci, protože je možné, že duše za své špatné chování bude převtělena do zvířete a poté musí „ujít“ velice dlouhou cestu, než dosáhne například *osvícení* či *nirvány*, což je kýžený cíl, protože duše se chce odpoutat od hmotného břemene - *těla*. Na druhou stranu, v západním světě je myšlenka reinkarnace docela populární, protože je obyčejným člověkem mnohdy chápána jako naděje na *život po smrti*, respektive, že život nekončí smrtí. Místo toho, aby se duše snažila o odproštění od těla, pokouší se spíše o něco, co by se dalo nazvat jako *nekonečný život*.

10. ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se pokusil dodržet cíle, které jsem si v úvodu vytyčil. Tedy rozepsat myšlení filosofů a objasnit jejich názory týkající se duše. Mnohdy jsem se toho snažil docílit přiblížením doby a obecných názorů, které v oněch dobách kolovaly a platily.

Samozřejmě, že největší a nejoriginálnější myšlenky patřily do období antického Řecka. A byla jich přehršel. O filosofii v antickém Řecku toho již bylo hodně popsáno, ale zajisté ještě napsáno bude. Ovšem zatím jsem nikde nenarazil na žádné větší porovnání či srovnání filosofických názorů, které by se týkaly především duše, za delší časovou periodu.

Pravdou však je, že se většina lidí řídí spíše svou vlastní intuicí, než názory, pro něj dávno zemřelého, filosofa. Každý člověk duši vnímá jinak, někdo je přesvědčený, že duši má pouze člověk a ta po smrti člověka putuje buď do *Nebe*, nebo do *Pekla*, což záleží na způsobu života, který dotyčný vedl. Další člověk může být zastáncem názoru, že duši mají lidé a zvířata, ale pouze lidská duše je nesmrtelná. Někdo tvrdí, že duše neexistuje. Svět je plný lidí s rozdílnými názory. O tom nás ostatně přesvědčuje rčení „sto lidí, sto chutí“.

Mě osobně je nejbližší filosofie Gottfrieda Wilhelma Leibnitze, zabývající se monádami, tím, že vše co existuje, má určitou formu duše. Vždy jde jen o stupeň bytí, které určuje podstatu duše dané existence. Pro mě to znamená určité spojení se světem a přírodou, ačkoliv tato teorie poukazuje na to, že člověk je okolnímu světu nadřazen, o čemž upřímně pochybuji, neboť člověk svou dominanci dokazuje především destrukcí, nikoliv něčím pozitivním pro svět okolo něj.

11. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ASMUS, V. F. *Antická filozofie*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1986. ISBN: 25-132-86

BERGSON, H. *Duše a tělo*, 1927 ISBN: 80-85885-68-9

BURKARD, F. P. KUNZMANN, P. WIEDMAN, F. *Encyklopedický atlas filozofie*. Přeložil Martin Pokorný. Brno: Lidové noviny. 2000. ISBN 80- 7106- 339-8

DODDS, E. R. *Řekové a iracionálno*. Praha: Oikoymenh 2000, ISBN: 80-7298-011-4

DRTINA, F. *Úvod do filozofie 1*. Praha: JAN LAICHTER, 1927.

HARE, R. H. – BARUS, J. – CHADWIK, H.: *Zakladatelé myšlení*. Praha:Svoboda. 1994. ISBN: 80-205-0363-3

CHLUP, R, JANÁK, J. a kolektiv, *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*, Praha: DharmaGaia 2007 ISBN: 978-80-86685-82-3

KARFÍK, Filip; *Duše a svět: devět studií z antické filozofie*. Praha: Oikoymenh, 2007. ISBN: 978-80-7298-174-8

LONG, A. A. *Hellénistická filozofie. Stoikové, epikurejci, skeptikové*. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-077-7.

ÓRIGENÉS. *Contra Celsum III*

PATOČKA, J. *Nejstarší řecká filozofie: Přednášky z antické filozofie*. Praha: Vyšehrad, 1996. ISBN 80- 7021- 195-4

PLATÓN, *Timaios, Kritias*, Praha: Oikoymenh 2008, ISBN: 80-7298-161-7

PLATÓN. *Faidros*. 4. vyd., Praha: Oikoymenh. 1993. ISBN 80-85241-33-1

RÁDL, E. *Dějiny filozofie I*. Praha: Votobia, 1998. ISBN 80-7220-063-1.

RÁDL, E., *Dějiny filozofie II.: Novověk*, Praha: Votobia, 1999. ISBN: 80-7220-064-X

ŠPINKA, Š., *Duše a zlo v dialogu Faidón*, Praha: Oikoymenh 2009, ISBN:978-80-7298-423-7

TRETERA, Ivo. *Nástin dějiny evropského myšlení: Od Thaléta k Rousseauovi*. 4. vyd. Praha a Litomyšl: Paseka, 2002. ISBN 80- 7185- 171- X